

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXXI

Zagreb 2007.

Broj 60

rasprave i prilozi

UDK 949.75:736.2
Izvorni znanstveni rad

O NEKIM OSNOVNIM PROBLEMIMA BAŠĆANSKE PLOČE

Lujo MARGETIĆ

Kao polaznu točku svojih istraživanja o Bašćanskoj ploči autor preuzima argumentirane i uvjerljive teze P. Vežića, po kojima je sadašnja crkva sv. Lucije u Jurandvoru sagrađena tek o. 1300. godine.

Kako je tekst Bašćanske ploče nedvojbeno sastavljen i uklesan u prvoj polovini 12. stoljeća, on je na osnovi povijesnih okolnosti mogao nastati ili početkom 1105. ili tek nakon 1118. godine.

Autor istražuje povijesne pretpostavke drugonavedene alternative i zaključuje da njezin nastanak treba povezati s najranijim vijestima o preuzimanju vlasti na tom otoku od Krčkih knezova. S tim je u vezi i datiranje Bašćanske ploče, koje autor, slijedeći Jagićeve raščlambe i prijedloge, nakon ponovne analize čita kao brojke, i to »1120«.

KLJUČNE RIJEČI: *Bašćanska ploča, crkva sv. Lucije, krčko kneštvo, glagoljica.*

1. Uvod

Već je odavno uočena golema važnost Bašćanske ploče za hrvatsku kulturnu povijest. Dovoljno je podsjetiti na to da je u njoj spomenut »Zvonimir, kralj hrvatski«, čime je po prvi put na nekom dokumentu izravno spomenuto hrvatsko ime. Bašćanska je ploča među starijim epigrafskim spomenicima najveći glagoljski tekst, a za proučavanje razvoja glagoljice važna je i zato što predstavlja prijelazni oblik iz starije oble u noviju uglatu glagoljicu. No tome treba dodati još nekoliko zapažanja.

Prije svega postoji stvarna opasnost da se Bašćanska ploča pretvori u mit iracionalnog poštivanja, koji bi mogao zakočiti daljnje istraživanje njezina sadržaja. Jedna je stvar s ljubavlju i ponosom govoriti i pisati o Bašćanskoj ploči kao dokazu tisućljetne hrvatske

kulture, a posve je druga stvar neobrazloženo »obožavanje«. Na svu sreću, ta je opasnost izbjegnuta. To je osobito vidljivo iz knjige *900 godina Bašćanske ploče*.¹

U toj su knjizi osobito vrijedne nove misli iznijeli, među ostalim, Marica Čunčić, Mateo Žagar i Ranko Starac. Tako je Marica Čunčić² iznijela svoju usporedbu poznatoga Krčkog natpisa i Bašćanske ploče. Ona je već mnogo prije opetovano i temeljito proučavala razvoj glagoljice i osobito ideju trokutaste glagoljice te otvorila diskusiju sa stajalištima Branka Fučića, koji je raspored slova u Krčkom natpisu nazvao »nekoordiniranim«. Nasuprot tome, Čunčić je slova Krčkog natpisa nazvala »najkoordiniranim slovima za koja sada znamo« i povezala svoje teze s idejom koju je još 1982. iznio Jončev, naime s idejom o geometrijskom modelu kruga s osam isječaka u četiri razine, podijeljene paralelnim pravcima. Od te četiri razine gornja i donja su nešto uže pa se sustav glagoljske azbuke, o kojem govori Jončev, razvio u okruglu glagoljicu preoblikom prvotnog položaja slova u crtovlje.

Mateo Žagar³ vrlo se ozbiljno pozabavio idejom o predlošku Bašćanske ploče. On je pošao od prihvatljive i uvjerljive pretpostavke da je osnova za rad klesara bio predložak nastao odjednom, ali na osnovi dva, rekli bismo, »pretpredloška«, tako da Bašćanska ploča nosi osobine obaju protografa. Žagar misli da je prvi prototip bio »Držihin zapis«, a drugi »Dobrovitov zapis«. Prvi bi nastao još za Zvonimirova života, dok bi drugi nastao negdje približno sredinom 12. stoljeća. Na osnovi toga Žagar je pristupio raščlambi dubleta pojedinih slova. Tako bi se npr. slovo »m«, slično današnjem »M«, nalazilo u prvom, »Držihinu zapisu«, četiri puta, a staro granato »m« samo dva puta, dok bi u drugom, »Dobrovitovu zapisu«, dolazila samo dva nova »m« i nijedan stari »m«.

I rad arheologa Starca⁴ zaslužuje pozornost. Svaki će budući autor morati uzeti u obzir njegove rezultate. Starac je još 1995. i 1999. obavio opsežna arheološka istraživanja na lokalitetu bivše opatije sv. Lucije u Jurandvoru i utvrdio tlocrt i veličinu kasnoantičkog kompleksa »seoske vile«. Došao je do zaključka da je tamo provedena sustavna parcelizacija agera i da je taj ager pripadao »susjednom moćnom gradu *Senia*«. Vjerojatno je, zaključuje autor, do toga došlo »za vladavine Dioklecijana«.

I pisac ovoga rada opetovano se bavio Bašćanskom pločom. Njoj je posvećena knjiga *Bašćanska ploča*⁵, koja je doživjela drugo izdanje 2000. godine.⁶ Godinu dana poslije posvetili smo Bašćanskoj ploči opsežan rad⁷ u kojem smo proveli i diskusiju s autorima koji su se njome u novije vrijeme bavili. Jedno od pitanja bio je i problem tzv. »druge Bašćanske ploče«, koja se, prema mišljenju Branka Fučića, trebala nalaziti na desnom pluteju septuma, pregradne ograde kora u crkvi sv. Lucije.

¹ *900 godina Bašćanske ploče (1100–2000)*, Krčki zbornik, svezak 42, posebno izdanje, Baška, 2000.

² Marica ČUNČIĆ, »Što je opat Držiha naučio od opata Maja«, u: *900 godina ...*, str. 257–264.

³ Mateo ŽAGAR, »Ortografija natpisa Bašćanske ploče«, u: *900 godina ...*, str. 212–225.

⁴ Ranko STARAC, »Osnovni rezultati arheoloških istraživanja opatije sv. Lucije«, u: *900 godina ...*, str. 84–104.

⁵ Luj MARGETIĆ, *Bašćanska ploča*, »Mala knjižnica« Povijesnog društva o. Krka, Krk, 1997.

⁶ ISTI, *Bašćanska ploča*, drugo, dopunjeno izdanje, Rijeka, 2000.

⁷ ISTI, »Neka pitanja iz starije povijesti sjevernog Jadrana, CCP, god. XXV (2001.), br. 48.

2. Primarna funkcija Bašćanske ploče

Arheolozi i povjesničari umjetnosti, u prvom redu oslanjajući se na autoritet B. Fučića, uglavnom su zauzeli stajalište da je gradnja crkve sv. Lucije započela oko 1100. godine i da je tom prigodom postavljen septum, u koji je kao lijevi plutej *istodobno* ugrađena Ploča.

P. Vežić⁸ vrlo je detaljno raščlambom stilskih elemenata postojeće crkve sv. Lucije uspješno dokazao da ona nije građena koncem 11., odnosno početkom 12. stoljeća. Vežić je isto usporedio crkvu sv. Lucije sa srodnim benediktinskim građevinama kasnoga romaničkog razdoblja u Dalmaciji i time dodatno pokazao da je ona kasnoromanička građevina, tj. jednostavna dvoranska građevina izdužene pravokutne osnove s oblom apsidom, koju karakterizira relativno dugi naos s prezbiterijem, povišenim za par stuba te podijeljenim u redovnički kor i oltarski prostor. Niz ostalih činjenica i okolnosti ukazuje da je crkva sv. Lucije nastala početkom 14. stoljeća.

Velika je Vežićeva zasluga što je uvjerljivo pokazao da je crkva sv. Lucije u Jurandvoru u svome današnjem obliku nastala oko 1300., a ne, kao što su to dosad tvrdili arheolozi i povjesničari umjetnosti, već oko 1100. godine.

Nasuprot tomu, ne čini nam se prihvatljivom Vežićeva teza da je natpis na Ploči nastao oko 1300. godine. *Scriptura continua* i arhaične jezične i pismovne značajke Ploče vrlo teško dopuštaju pomicanje granice njezina klesanja čak i prema sredini 12. stoljeća, a pogotovu su nezamislive za početak 14. stoljeća. Natpis na Ploči treba iz tih razloga svakako datirati s početkom 12. stoljeća. S druge strane, nedvojbeno je da je septum današnje crkve sv. Lucije zajedno sa svojim lijevim plutejem pripremljen oko 1300. godine. Što je, dakle, bila Ploča prije nego što je uporabljena kao lijevi plutej u novoj crkvi? Točnije rečeno, kakva je bila funkcija (i mjesto) Ploče kao *epigrafičkog* spomenika nastalog početkom 12. stoljeća?

Obratimo pozornost na sâm vanjski izgled Ploče.

Prvo što upada u oči jest nesklad lijevoga i desnoga ruba Ploče. Prema današnjem stanju Ploče, ona je na lijevoj strani uglavnom dobro sačuvana: prvi list trokratne lozice na lijevoj strani očito stoji posve na početku lijevog ruba, a ispod njega nalazi se 13 ispisanih redaka, koji su od lijevog ruba udaljeni 10 cm, s time da je prvi redak nešto malo izvučen od početka ostalih redaka, zato da bi na vidljiv način označio početak pisanog teksta.

Nasuprot tomu, desna strana Ploče djeluje kao prerezana pa se s punim pravom može pretpostaviti da se na odrezanoj desnoj strani nalazila ista neispisana širina Ploče kao i na lijevoj strani.

Ako se, dakle, pretpostavi da je Ploča iz estetskih (i drugih) razloga morala imati jednako široki neispisani dio s lijeve i desne strane, onda bi originalna širina Ploče bila približno ova:

– lijeva neispisana margina	10 cm
– ispisani srednji dio Ploče	190 cm
– desna pretpostavljena neispisana margina	10 cm
Ukupna širina:	210 cm

⁸ Petar VEŽIĆ, »Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru«, u: *900 godina ...*, str. 168–182.

Držimo da od nas pretpostavljena klesareva (prilično gruba) intervencija na desnoj strani Ploče daje ujedno najvjerojatnije odgovor na pitanje zašto je Ploča teže oštećena upravo s desne strane, na kojoj je oko 1300. godine klesar septuma imao najviše posla. U svojoj pomalo neopreznj prilagodbi te desne strane, klesar je razbio čitav taj desni dio na tri velika fragmenta i četiri manje krhotine pri dnu velike pukotine, a usto je razbijen i nestao komad kamena u gornjem desnom uglu.

Naša se pretpostavka potvrđuje još jednim zapažanjem, koje se ne bi smjelo ispustiti iz vida. Naime, gornji horizontalni ukras sastoji se od 10 razmjerno dobro sačuvanih stiliziranih listova i jednoga koji je velikim dijelom uništen. Svaki list toga ukrasa širok je približno 17,5 cm, tako da jedanaest listova pokriva širinu Ploče od približno 192,5 cm. Nije nimalo vjerojatno da bi se naručitelj i obrtnik-umjetnik zadovoljili time da ukras ima 11, a ne 12 listova. Taj broj odgovara kršćanskoj simbolici, npr. dvanaestorici apostola, koji se, uostalom, spominju i u tekstu Ploče, nadalje broju 12 redovnika kao minimalnom broju da bi se organizirala neka kršćanska zajednica, a takvih bismo simboličkih kršćanskih primjera mogli nabrojiti još mnogo. Treba, dakle, s najvećom vjerojatnošću pretpostaviti da je naručitelj naručio, a obrtnik-umjetnik izradio gornji dio Poče s 12 listova, od kojih je onaj dvanaesti uklonjen zato što je Ploča u takvoj veličini bila prevelika za plutej koji se pripremao za septum prigodom izgradnje crkve u 1300. godini. Prema tome, originalna širina gornjeg ukrasa Ploče prije manipulacije u 1300. godini bila je

– 11 ukrasnih listova	192,5 cm
– 1 nestali list	17,5 cm
	<hr/>
Ukupno:	210,0 cm

Ta se računica posve slaže s onom koju smo netom izveli uz pretpostavku da je izvorna Ploča imala iz estetskih razloga jednaku marginu s obje strane u širini od 10 cm, tj. 190 cm teksta + 20 cm margina = 210 cm. Oba se računa savršeno poklapaju, što ne može biti slučaj.

Pritom treba uzeti u obzir još jednu vrlo važnu okolnost. Naime, postojeća je crkva nastala na istom mjestu na kojem se nalazila i ranija crkva, sagrađena potkraj 11. stoljeća, približno oko 1088. do 1091., tj. u doba Stjepana II. Od te crkve sačuvan je samo temelj, na osnovi kojega se, prema Fučićevim istraživanjima, može zaključiti da je ta starija crkva bila uža od današnje crkve, i to približno za debljinu zida.

Prema tome, stara porušena crkva, u kojoj se nalazila Ploča, imala je aproksimativno ovu širinu:

– širina nove do danas sačuvane crkve (bez zidova)	540 cm
– širina lijevog i desnog zida stare crkve	120 cm
	<hr/>
– širina prostora stare crkve (bez zidova)	420 cm

Kako smo izračunali da je u doba gradnje stare crkve originalna širina Ploče bila 210 cm, proizlazi da Ploča nije mogla biti uporabljena u staroj crkvi kao »lijevi plutej« jer bi »lijevi« i »desni« plutej pokrivali točno čitavu širinu stare crkve, pa prema tome ne

bi preostalo prostora za središnji ulaz između dva septuma. Iz toga nadalje slijedi da je Ploča najvjerojatnije bila postavljena na nekom drugom doličnome mjestu, možda upravo u sredini pročelja stare crkve, tako da je sa svake strane (po širini) ostalo prostora od oko 1,05 cm. Ako pretpostavimo da je Ploča bila ugrađena iznad ulaza u crkvicu, danas pokrivenog zvonikom, koji je pridodan novoj crkvi vjerojatno približno u isto vrijeme kada se gradila nova crkva, tj. početkom 14. stoljeća, i ako nadalje pretpostavimo da su četiri reljefa s likovima sv. Luke, sv. Matije, sv. Marka i sv. Ivana bili također ugrađeni na pročelju stare crkvice, onda je to pročelje zajedno s Pločom u njegovoj sredini djelovalo za prilike malog samostana u Jurandvoru vrlo privlačnim, pogotovu ako uzmemo u obzir i već odavno uočenu činjenicu da je Ploča bila pozlaćena i obojena.

3. Naše čitanje Bašćanske ploče

Naše čitanje Bašćanske ploče iz 2000. godine:

1. *Doslovna transliteracija* (uglate zagrade: nedovoljno čitka mjesta; okrugle zagrade: nečitka mjesta; â: specifično »a« u BP; ê: jat; ъ: poluglas: jor; ju: ju; ĩ: iže; crta nad slovima: titla); *scriptura continua*.

1. [+č•ř•j•] (vBimeo)[t]c[a]isn(aista)godu(h)aaZb
2. opatъdrBžihâpisahBseoledi(n)êjuže
3. dazъvъnim(i)rъkralъhrъvâťskъĭvъ
4. dnisvoeъvъsvetujuLucijuis(vMikulu??)
5. mižurâňd•e•s•i•l•âkъ (b)[â] vêžrâľcъ(vъ)[l](u)
6. cêrgrbъnebratъposl(i)vin(o)[d]lê(ivsê)v(o)
7. tocêdaižetoporečekľniiboibiplaigê
8. vaglistiistaêluciêamňdaižesdêžive
9. tmozlânebogaaazъopâťbrovitъ
10. dâhъcrêkъvъsijuisvoeъjubr[â] tijusъdev
11. etijuvъdnikъezakosъmъtâoblad
12. ajućâgovъsukъrâĩnuibêševъtdni[m]
13. ikulâvъotočъc[i](sъs)vetujuLucijuvъedino

2. *Transliterirani tekst* s ispravicima i dopunama teksta, uz napuštanje razlike a i â, bez *scriptura continua*, uvođenjem suvremenog pisanja velikih slova i sl.; poluglas u obliku jeroka; različito čitanje jata (»e« i »ja«).

1. + 1120. V' ime otca i s(i)n(a i sveta)go du(h)a. Az
2. opat' Dr'žiha pisah' se o ledi(n)e juže
3. da Z'v'nimi(i)r' kral' hr'vat'sk'ij v'
4. dni svoje v' svetuju Luciju i s(v Mikulu??).

5. Mi župan' D•e•s•i•l•a Kr'(b)ave, žral'c' v' Lu-
6. ce, Prb' ne(ga) (br)a(t)', posl(i) (v) Vin(odo)le (i vse) v (o-)
7. toce; da iže to poreče, kl'ni i Bo(g') i 12 ap(osto)la i 4 e-
8. vaglisti i s(ve)taja Lucija, am(e)n'. Da iže sde žive-
9. t', moli za ne Boga. Az' opat' D(o)brovit' z'-
10. dah' crêk'v' siju i svoeju br(a)tiju s' dev-
11. etiju v' dni k'neza Kos'm'ta, oblاد-
12. ajućago v'su k'rainu. I beše v' t' dni (M-)
13. ikula v' Otoč'c(i s' s)vetuju Luciju v' edino.

3. Osvremenjeni tekst

1. + 1120. U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ja,
2. opat Držiha, pisah ovo o ledini, koju je
3. dao Zvonimir, kralj hrvatski, u
4. svoje doba Sv. Luciji i Sv. Mikuli.
5. Mi, župan Desila u Krbavi i žrel u Lu-
6. ci, Priba, njegov brat, poslanici u Vinodolu i na cijelom o-
7. toku. Ako tko to zaniječe, neka ga prokune i Bog i 12 apostola i 4 e-
8. vandelisti i sv. Lucija. Amen. A oni koji ovdje žive,
9. neka mole Boga za njih. Ja, opat Dobrovit, zi-
10. dah ovu crkvu sa svojom deve-
11. toricom braće u vrijeme kneza Kosmata, koji je vladao
12. cjelokupnom krajinom. A bio je u to vrijeme M-
13. ikula u Otočcu sa Sv. Lucijom u zajednici.

4. Politička poruka Bašćanske ploče

1.

Prethodno treba upozoriti na vrlo važnu činjenicu, od koje ovisi ispravno datiranje ne samo Bašćanske ploče nego i mnogih drugih nepotpuno datiranih dokumenata. Naime, sastavljači tadašnjih dokumenata s najvećim su oprezom i vještinom datirali dokumente po nekom vladaru, jer je najmanja pogreška ili neopreznost mogla biti sudbonosna za pojedini grad i izazvati nekog moćnog susjeda, pogotovo ako je taj i inače gajio osvajačke pretenzije prema tome gradu.

Tako npr. kada zadarski prior Drago ispostavlja 1092. godine ispravu⁹, on, među ostalim, piše »u doba bizantskog cara Aleksija, u vrijeme kada je Ladislav, kralj Panonaca, osvojio hrvatsko kraljevstvo i postavio svoga nećaka Almoša kraljem u tom kraljevstvu«.

⁹ Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I, 200–202, br. 161.

Što poručuje zadarski prior ovakvom datacijom? Poznavateljima diplomatike ta je datacija mnogostruko važna. Za nas je ovdje od najvećeg značenja što je spomenuto »Hrvatsko kraljevstvo« (*regnum Chroathiae*). Naime, znamo da je u doba hrvatskih kraljeva Petra Krešimira IV. i Zvonimira, tj. tijekom druge polovine 11. stoljeća, hrvatska država obuhvaćala i bizantsku Dalmaciju, tj. uz ostalo otoke Krk, Cres-Lošinj i Rab te gradove Zadar, Split itd., i da se kroz čitavo to vrijeme, tj. oko pola stoljeća, nazivala *regnum Chroathiae et Dalmatiae*. U svim hrvatskim dokumentima, *bez ijedne iznimke*, hrvatski kraljevi ističu da oni vladaju Hrvatskom i Dalmacijom, pri čemu, *bez ijedne iznimke*, stavljaju Hrvatsku na prvo, a Dalmaciju, kao novostečeno područje, na drugo mjesto. Nasuprot tome, mletački duždevi (i, uopće, mletački dokumenti), *bez ijedne iznimke*, uvijek stavljaju na prvo mjesto Dalmaciju, a tek na drugo mjesto Hrvatsku, kao neki »dodatak« Dalmaciji. Kada, dakle, zadarski prior naglašava da je ugarski vladar napao hrvatsko kraljevstvo (*regnum Chroathiae*) i u njemu postavio svoga nećaka za kralja, on time želi reći da ne priznaje onu političku situaciju koja je postojala ranijih 50 godina, tj. da smatra nestalim *regnum Dalmatiae et Chroathiae*, koji više za Zadar ne postoji. On inzistira na tome da je Ugarska napala Hrvatsku i da u Hrvatskoj sada vlada Almoš i, što je najvažnije, da se sve to ne tiče pravnog položaja Zadra, kao *dalmatinskoga* grada. Svatko tko je u to doba imao prigode upoznati taj dokument, odmah je shvatio kako Zadrani prihvaćaju činjenicu da je Ugarska osvojila Hrvatsku, ali da se to ne tiče Zadra.

2.

U svojem smo radu iz 1997. godine (drugo izdanje: 2000.) predložili početak godine 1105. kao godinu sastavljanja osnovnog teksta Bašćanske ploče. Do toga smo zaključka došli uzimajući u obzir činjenicu da je 1105. Dalmacija već pripala Kolomanu nakon njegova trijumfalnog ulaska u Zadar te godine i postignutog sporazuma s dalmatinskim gradovima.

Neposredno nakon toga događaja pa sve do Kolomanove smrti 1116. Bašćanska ploča nije mogla biti napisana. Naime, u tom bi slučaju protokol Bašćanske ploče posve sigurno sadržavao i spomen Kolomanova imena, npr. »U doba kralja Kolomana« ili slično. Nemoguće je zamisliti da bi sastavljači Bašćanske ploče propustili tako važan element datacije i time ujedno izravno dali do znanja da ne priznaju Kolomana kao vladara. Vrlo pouzdana legenda o sv. Krištoforu izričito napominje da u doba kralja Kolomana Dalmacija nije bila nikome podložna i da je on poslao svoga vojvodu Ugra, »kojeg Hrvati zovu banom«, sa zadatkom da napadne Rab. Čini se kako ne bi smjelo biti dvojbe da su upravo Krčani dali glavninu brodova.

Sve se to slaže s našom tezom iz 1997. da je tekst Bašćanske ploče nastao početkom 1105. jer u to vrijeme Dalmacija, uključujući i Krk, nije pripadala ni Hrvatskoj ni Mlecima ni Ugarskoj.¹⁰

Naknadne analize dovele su nas do drukčijeg mogućeg smjera razmišljanja.

Svakako da od 1105. do Kolomanove smrti 1116. o sastavljanju predložka za Bašćansku ploču ne može biti govora. Dovoljno je podsjetiti se da Hermolaisova legenda o

¹⁰ Lujko MARGETIĆ, *Bašćanska ploča*, drugo, dopunjeno izdanje, Rijeka, 2000., str. 26.

sv. Krištoforu¹¹ priča kako je na Rab navalio knez Sergije pod čiju su vlast pripadali, kako legenda priča, »svi ostali otoci a i velik dio Slavena pokoravao se zapovijedima toga kneza«. Središte Sergijeve vlasti bilo je nedvojbeno Krk, odakle je i krenula Sergijeva ekspedicija. Prema navodima legende u Sergijevoj vojsci nalazili su se i Osorani, Cresani i Senjani. Prema našim istraživanjima, taj Sergijev neuspjeh napad na Rab dogodio se poslije 1115., najvjerojatnije 1116. godine.

Pouzdana vijest o Sergijevu napadu na Rab privlači posebnu pozornost. Ona je, prije svega, zadnja vijest o stvarnoj nazočnosti Arpadovića na sjevernom Jadranu u cijelom 12. stoljeću. Nakon te godine Arpadovića naglo nestaje, a stvarnu vlast preuzima netko drugi. Važan je i podatak što je središte Sergijeve vlasti na Krku i što njegova vlast obuhvaća i Senj, a očito i ostale dijelove susjednog kopna, kao i otoke zapadno od Krka s gradovima Osorom i Cresom.

Usto, odlučujuća je činjenica da je 1116. umro Koloman. Taj je događaj djelovao presudno na situaciju na Krku. Ako je još neposredno prije Kolomanove smrti ugarska vlast nad Krkom bila neupitna, tako je isto odmah nakon toga nužno moralo doći do potpune promjene. Naše su raščlambe pokazale¹² da je jedino moguće objašnjenje u tome da je odmah nakon Kolomanove smrti vlast preuzela velikaška obitelj koja je kasnije poznata pod imenom Krčkih knezova. Prema tome, najvjerojatnije je posjed tih Krčkih knezova obuhvaćao sva ona područja koja su 1116. bila pod vlašću kneza Sergija, uključujući i Krk. Tom se tezom na zadovoljavajući način objašnjava jakost i otpornost Krčkih knezova na samome Krku, gdje su Mlečani očito nevoljko morali priznati realnu vlast krčkog kneza Dujma i njegovih nasljednika i zadovoljiti se pukim priznanjem mletačkog vrhovništva nad otokom. Njome se nadalje objašnjava znatnim dijelom i uspješno suprotstavljanje Devinskoj gospodi na novoj granici na Rječini.

U doba kneza Sergija središte je njegove vlasti bilo na Krku – to nam potvrđuje legenda o sv. Krištoforu – a i čitava nas daljnja povijest Krčkih knezova također upućuje na činjenicu da je središte njihove vlasti bilo na Krku.

Prihvatimo li tu tezu, onda se povijest Krčkih knezova u 12. i 13. stoljeću pojavljuje u posve novom svjetlu. Njihov se glavni cilj sastojao u tome da i na Krku i na kopnu legaliziraju svoju vlast u odnosu na vrhovnu vlast koja je pretendirala na suverenitet nad krajevima u kojima su Krčki knezovi vladali (Mleci na Krku, ugarski vladari na kopnu). Krčkim je knezovima uspjelo da ih Mleci priznaju na Krku ubrzo nakon 1118. godine, ali je taj uspjeh bio utoliko polovičan, što Mleci sve do 1260. godine nisu priznavali nasljedivost krčkog kneštva u obitelji Krčkih knezova i što je prema tome svaka nova generacija Krčkih knezova od 1118. do 1260. godine bila izložena opasnosti da izgubi Krk. Na kopnu je do definitivne legalizacije došlo tek 1251. godine. Vjerodostojne i nevjerodostojne darovnice za Vinodol i Modruš od 1193. do 1251. nisu drugo do odraz borbe Krčkih knezova za legaliziranje njihove postojeće vlasti nad tim krajevima.

Mislimo kako ne bi smjelo biti dvojbe da su Mlečani vrlo nerado priznali knezu Dujmu kneštvo nad Krkom. Očito je da bi oni, da su mogli, bili učinili na Krku isto što i na dru-

¹¹ Lujo MARGETIĆ, »O napadačima iz prvog čuda legende o sv. Krištoforu«, u: *Jadranski zbornik*, X, Pula, 1978.

¹² ISTI, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980., str. 26–28.

gim mnogobrojnim svojim uporištima i postavili za kneza Mlečanina iz neke ugledne mletačke obitelji. To bi koristilo i samoj toj obitelji kojoj se tako pružala mogućnost da poveća svoje bogatstvo, ugled i utjecaj, a i Mletaka kao cjeline, jer bi time bilo osvojeno još jedno važno uporište na istočnoj jadranskoj obali. Razlog za iznimno postupanje s Krkom je nesumnjiv: Dujam je već imao vlast na Krku, i to razmjerno čvrstu i jaku, pa Mlecima nije preostalo drugo nego da učine kompromis priznavši Dujma za kneza i da u koncesiju krčkog kneštva unesu neke klauzule koje će im bar u budućnosti omogućiti postizanje stvarne vlasti nad Krkom. Zato su Mlečani dodijelili krčko kneštvo Dujmu samo za njegova života, nadajući se da će se stvarni odnos snaga tijekom vremena izmijeniti u njihovu korist. Dujam je na taj uvjet pristao iz razumljivih razloga. Njegova stvarna vlast na Krku nije bila legalizirana pa je legalizaciju trebalo skupo platiti. Kada je Dujam umro, krčko je kneštvo postalo vakantno i pravno prešlo u ruke Mlecima, ali je vlast Dujmovih sinova na otoku još uvijek bila tako jaka da Mlečani nisu mogli pomišljati na njihovo udaljavanje s otoka, to više što su tih godina (1161./1163.) imali teških problema s njemačkim carem Fridrikom Barbarosom. Dujmovi sinovi Bartol I. i Vid I. dobili su, dakle, krčko kneštvo 1163. godine uglavnom pod istim uvjetima kao i njihov otac, a najvažnije je, dakako, to što je Krk ponovno dodijeljen samo njima, a ne i njihovim potomcima. Kad je Vid I. umro 1191. godine, a Bartol I. 1198. godine, Mleci još uvijek iz raznih razloga ne nalaze dovoljno snage da iz Krka izguraju njihove sinove pa dodjeljuju Vidovu sinu Ivanu I. i Bartolovim sinovima Vidu II. i Henriku krčko kneštvo – ali i opet samo njima osobno, a ne i njihovim nasljednicima. U vrijeme dodjele kneštva Ivan I., Vid II. i Henrik bili su još vrlo mladi, tako da je mletačka koncesija značila zapravo mletačko odustajanje od oduzimanja Krka Krčkim knezovima za dulje razdoblje. I doista, svu trojicu nalazimo još u prosincu 1232. godine na životu u Mlecima, gdje sklapaju nagodbu o načinu upravljanja Krkom.

Tko su ti velikaši koji su kasnije dobili naslov Krčki knezovi? O tome možemo samo nagađati. Neka nam se dopusti postaviti hipotezu koja nam se sada čini možda najvjerojatnijom.

Krčki knezovi kao vrlo snažni i ugledni velikaši, koji su 1118. onemogućili Mlecima preuzimanje stvarne vlasti na Krku i prisilili ih da se zadovolje pukom vrhovničkom vlašću, vjerojatno nisu potekli iz kruga obitelji koje su na Krku pripadale činovničkom i vojničkom aparatu hrvatskog kralja, nego je mnogo vjerojatnije da je Zvonimir na Krk poslao neku osobu svoga osobitog povjerenja. Možda nas na to upućuje i ime najstarijeg nama poznatoga krčkog kneza – Dujam. Upada u oči da se među plemićima po ispravi iz 1248. ne nalazi nijedan Dujam, dok je, naprotiv, to ime ostalo vrlo živo u idućim generacijama Krčkih knezova. Poznato je da je glavni oslonac Zvonimirove vlasti u Hrvatskoj bio papa koji je svoj utjecaj u Hrvatskoj širio u prvom redu iz Splita, a Split je, kao nasljednik Salone, bio središte poštivanja sv. Dujma (*Domnius, Domnio* > Dujam). Privrženost krčke obitelji imenu Dujam povezuje tu obitelj sa Splitom i splitskom okolicom.

Ako je naša pretpostavka točna, onda se sastavljanje teksta Bašćanske ploče ukazuje u posve novom i uvjerljivom kontekstu.

Bašćanska ploča na posebno svečan način utvrđuje novu situaciju na otoku. Dok je još 1116. na otoku vladao knez Sergije u ime hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana, dotle Bašćanska ploča ovjekovječuje uspostavu vladavine domaćih hrvatskih velikaša – Krčkih knezova.

Bašćanskom pločom na osobito svečan način Krčki knezovi obznanjuju da je prestalo vrijeme vladavine stranih vladara i njihovih predstavnika i da je domaća obitelj Krčkih knezova uspjela ponovno zavladati otokom i da ona ne priznaje nikakvu stranu vlast.

Bašćanska je ploča ponosna potvrda tih činjenica i okolnosti. Prva polovica teksta Bašćanske ploče, redak prvi do sedmi, kao da želi predati zaboravu vrijeme ugarske vlasti nad otokom. Jasan smisao prve polovice Bašćanske ploče približno je ovo: Hrvatski kralj Zvonimir nekoć je darovao opatiji sv. Lucije u Jurandvoru zemljište na kojem treba izgraditi samostan i crkvu.

Riječ je o aktu fundacije, koji odgovara fundacijskoj ispravi koja stoji na početku teksta Supetarskog kartulara o osnivanju samostana sv. Petra. Početak toga kartulara glasi:

*Anno millesimo octogesimo, indictione vero VIII. Temporibus quoque Laurentii venerabilis Spalatine sedis archiepiscopi, regi Chroatorum Suinimiri, nec non Valizze prioris:*¹³ (u vrijeme Lovra, časnoga splitskog nadbiskupa kao i hrvatskoga kralja Zvonimira te priora Valice).

Unatoč krajnjoj konciznosti, na koju je razmjerno skromna veličina Bašćanske ploče silila njezina sastavljača, ona ipak javlja još jedan podatak koji je važan za pravnu vjerodostojnost čitavog akta osnivanja samostana i crkve: Desila i njegov brat bili su Zvonimirovi poslanici (*posli*) i njihov je zadatak bio uvesti Držihu u posjed darovana zemljišta (*ledine*). Bez tog uvođenja u posjed, darovanje ne bi bilo do kraja pravno utvrđeno, jer bi darovatelj mogao naknadno odustati.¹⁴ To je općepoznato i priznato pravno pravilo vrijedilo i u Hrvatskoj.

Prva polovina teksta Bašćanske ploče kao da želi izbrisati postojanje tuđe vlasti na Krku nakon Zvonimirove smrti. Spominje se samo trenutak kada je Zvonimir »u svoje vrijeme« darovao ledinu i uvođenje u posjed novih vlasnika po Zvonimirovim izaslanicima. U drugom dijelu teksta, od 7. do 13. retka, i opet se spominje samo jedno ime, domaćeg vladara Krka, kneza »Kosmata, koji je vladao cjelokupnom krajinom«. Toliko o tekstualnom sadržaju Bašćanske ploče.

Još je mnogo važnija okolnost da je Bašćanska ploča pisana glagoljicom. Novi vladari krčkog područja žele i time naglasiti domaći karakter nove vlasti. I doista, Krk pod Krčkim knezovima postaje središte hrvatske kulture i rasadnik glagoljice.

Ali vlast Krčkih knezova nad Krkom ovisila je o odnosima s Mlečanima, koji su se još od prve polovine 12. stoljeća uporno nastojali dokopati izravne vlasti nad Krkom, udaljiti Krčke knezove iz krčkog kneštva i na Krku smjestiti jednu od svojih vladajućih obitelji. To je razlog zašto je svaka nova koncesija Krka Krčkim knezovima u godinama 1118., 1163. i 1198. ograničavala vlast Krčkih knezova samo na živuće članove obitelji Krčkih knezova, ali ne i na njihove potomke.

Na drugom smo mjestu detaljno i argumentirano pokazali da su Krčki knezovi Ivan I., Vid II. i Henrik, unuci Dujma, prvoga po imenu poznatoga krčkog kneza, vladali neprekidno od 1198. do 1232. i da su 1243. izgubili Krk te ga tek nakon žestoke borbe s Mlecima ponovno osvojili – svakako poslije 5. travnja 1251., a prije 26. siječnja 1251.

¹³ Viktor NOVAK i Petar SKOK, *Supetarski kartular*, Zagreb, 1952., str. 213.

¹⁴ Lujko MARGETIĆ, *Bašćanska ploča*, drugo, dopunjeno izdanje, Rijeka, 2000., str. 15.

Tek 9. travnja 1260. dolazi do konačnog uređenja odnosa između Mletaka i Krčkih knezova. Naime, te godine Mleci konačno priznaju Krčkim knezovima nasljedivost krčkog kneštva pa oni neometani ni od koga, a posebno ne od Mletaka, vladaju Krkom daljnjih 220 godina.¹⁵

A kako je bilo na kopnu? I tamo se vodila slična žestoka borba za punopravno priznanje posjedovanja kontinentalnih dijelova vladavine krčkih knezova. Oni su to postigli tek ispravom od 5. travnja 1251. godine.¹⁶ Do toga je došlo pregovorima s hrvatsko-ugarskim vladarom Belom IV. Te je godine Bela IV. definitivno sređivao odnose u Hrvatskoj. Razlog tome je dobro poznat. Bela se spremao na energičnu borbu oko nasljedstva Babenbergovaca u Austriji pa mu je trebala smirena unutrašnja situacija u državi – i dodatna financijska i vojna sredstva. U to su doba Krčki knezovi vladali svojim kontinentalnim posjedima, ali se još nisu uspjeli vratiti na Krk. Oni su najvjerojatnije trebali duboko zagrabiti u svoje kese da bi time »uvjerali« kraljeve savjetnike u opravdanost svojih zahtjeva.¹⁷ Lako je zamisliti koliko je Bela IV. cijedio Krčke knezove i koliko su oni sa svoje strane cijedili svoje podanike u Vinodolu i Modrušu. Ali ta se investicija Krčkih knezova bogato isplatila. Oni su postali nasljedni knezovi, *comites perpetui*, što je najviša moguća pravna titula u doba Arpadovića i njihovih nasljednika na prijestolju pa je ostatak ostataka tih ovlasti uživao nesretni Fran Krsto Frankapan 1671. godine.

5. Problem prvih znakova prvog reda Bašćanske ploče

Početni dio teksta Bašćanske ploče pripada među njezine najspornije dijelove. Taj se dio teksta čita kao

- 1) simbolička invokacija (+) povezana s datacijom;
- 2) datacija bez simboličke invokacije;
- 3) simbolička invokacija i slova (bez datacije);
- 4) slova bez simboličke invokacije.

Evo kratkog pregleda raznih mišljenja.

- 1) Simbolička invokacija (+) povezana s datacijom:
 - a) ČR (1100): Rački 1875. i 1877., Črnčić 1888., Štefanić 1936., 1941.;
 - b) ČR. (11..): Jagić 1911. Za treće slovo Jagić misli da bi se moglo čitati bilo kao jedinica bilo kao desetica;
 - c) ČNŽ (1077): Hamm 1952.;
 - d) ČNZ (1079): Hamm 1980.
- 2) Datacija bez simboličke invokacije:
 - a) ARG (1104) ili ARZ (1107): Kukuljević 1873.;
 - b) ČRI (1120): Strohal 1912.

¹⁵ ISTI, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980., str. 45–51.

¹⁶ Tadija. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (CD), IV, 442–444, br. 383.

¹⁷ Lujko MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980., str. 20–23.

3) Simbolička invokacija i slova (bez datacije):

- a) ARЉ: Črnčić 1865.;
- b) AZЉ: Črnčić 1865.

4) Slova bez simboličke invokacije:

- a) ARЉ: Črnčić 1865., Košuta 1952.;
- b) AZЉ: Črnčić 1865., Košuta 1952., Štefanić 1955., 1969., Štefanić, Grabar, Nazor, Pantelić 1969., Fučić 1971., 1982., 1997., Žagar.

Na Ploči se još do danas može dovoljno jasno razabrati da su slova međusobno razdijeljena točkama, koje leže u sredini visine slova, i to:

- a) pred prvim slovom,
- b) između prvoga i drugoga slova,
- c) između drugoga i trećeg slova,
- d) nakon trećeg slova.

To nedvojbeno govori u prilog teze da prva tri slova imaju ulogu brojaka. Kao što je poznato, značajka je pisanja brojaka u glagoljici u tome, da se »brojčana funkcija označava točkom ispred slova«.¹⁸ A upravo to je još danas vidljivo na analiziranom dijelu Ploče: svako se slovo nalazi između dvije točke, a nad svakim slovom je »titla«. Drugim riječima, od alternativa, kojima se autori priklanjaju, u obzir dolazi samo prva, tj. *simbolička invokacija povezana s datacijom*.

Ali ta se datacija različito čita:

- a) + [·Č · R ·] = 1100 Tako Rački 1877., Črnčić 1888., Štefanić 1937. i 1941.;
- b) + · Č (·) = 11.. Jagić 1911.;
- c) + · Č · N · Ž = 1077: Hamm 1952.;
- d) + · Č · N · D = 1079: Hamm 1980.;
- e) + · Č · Ř · D = 1105 : Margetić 1997. i 2000.

No ta prva slova ne čitaju svi autori kao oznaku za brojeve, već kao AZЉ, tj. »ja«. To je kao jednu mogućnost predložio još Črnčić 1865., a onda su to prihvatili Košuta 1952. i Štefanić 1955. i 1969. (u smislu »ja opat« ili kao grešku); Fučić 1971., 1982. i 1997. i Žagar 1997.

Sada nam se čini, kao što smo netom istaknuli, da važni razlozi govore (»nedvojbeno«) u prilog tezi da je riječ o slovima koja označavaju brojke i da je najbliže točnom objašnjenju bio Jagić, koji je upozorio da prvo slovo »· Č ·« označava »1000«, drugo slovo da je stotica, a da treće slovo nije sigurno.

¹⁸ Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982., str. 14.

Ono kao da je najbližnje jednom od oblika slova »i« na Bašćanskoj ploči:

1. redak slovo »i« u sredini:	...ish...
2. " " " " riječi:	dr'žiha
3. " " " " " :	z'v'nim(i)r'
4. " " " " " :	dni
5. " " " " riječima:	mi ... desila
8. " " " " riječi:	vaglisti
9. " " " " " :	moli ...
11. " " " " " :	ti(ju)
12. " " " " riječima:	k'rainu i
13. " " " " " :	edino

Najčešći je tip toga slova »i« u kojem se dva trokuta svojim vršcima dotiču tako da je vršak gornjeg trokuta okrenut prema dolje, a donjeg trokuta prema gore.

Dobiva se dojam kao da postoje dijelovi koji se uklapaju u jednu cjelinu. Nešto slično može se uočiti i u analiziranome trećem slovu prvoga retka Bašćanske ploče. Ono se sastoji također od dva ovakva dijela, koja se ili dotiču, npr. u Plominskom natpisu¹⁹ i Bečkim listićima, ili pak kao »zdjelica« na koju je položen gornji trokutasti dio, kao npr. na Krčkom natpisu.²⁰

Uostalom, *nijedno drugo glagoljsko slovo ne može se nikako usporediti s tim trećim slovom u prvom retku* Bašćanske ploče. Ono izgleda kao dva ovalna segmenta koja se u sredini dotiču pa nam se čini da je dopušteno u njima vidjeti oblik glagoljskog slova »i«. To slovo ima brojčanu vrijednost 20.

Ako je to tako, onda se nameće zaključak da prva tri slova prvog retka Bašćanske ploče označavaju godinu njezina sastavljanja, tj. 1120. godinu.

6.

Bašćanska ploča, dakle, poručuje da je otok Krk nakon privremene ugarske vlasti od 1105. do 1118. u vrijeme kada je Ugarskom vladao hrvatsko-ugarski vladar Koloman ponovno došao u vlast domaćih velikaša. Ona je ujedno i vijest o političkom usmjerenju velikaša koji su kasnije prihvatili ime Frankapani. Krčki knezovi žele Bašćanskom pločom navijestiti da Krk pripada hrvatskoj glagoljskoj kulturi. Krk je nakon toga još vjekovima bio žarište glagoljice, koja je i područjima u susjedstvu Krka još stoljećima dala neizbrisiv pečat samostalne izvorne hrvatske kulture.

¹⁹ ISTI, *nav. dj.*, str. 282: »pis«.

²⁰ ISTI, *nav. dj.*, str. 223.

LITERATURA

- 900 godina Bašćanske ploče (1100–2000), Krčki zbornik, svezak 42, posebno izdanje 36, Baška, 2000.
- BRATULIĆ, Josip, »O čitanju Bašćanske ploče«, u: *Istra*, god. 16 (1978.), br. 1-2, 28–36.
- BRATULIĆ, Josip, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Zagreb, 1995.
- SMIČIKLAS, Tadija, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*.
- ČUNČIĆ, Marica, »Što je opat Držiha naučio od opata Maja«, u: *900 godina ...*
- FARLATI, Daniele, *Illyricum sacrum*, V, Venezia, 1775., 243–244.
- FUČIĆ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.
- KLAIĆ, Nada, »Da li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike«, u: *Zgodovinski časopis*, XIX–XX, 1965–1966, Ljubljana, 1966.
- MARGETIĆ, Lujo, »O napadačima iz prvog čuda legende o sv. Krištoforu«, u: *Jadranski zbornik*, X, Pula, 1996.
- MARGETIĆ, Lujo, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980.
- MARGETIĆ, Lujo, »Regnum Croatiae et Dalmatiae u doba Stjepana II«, u: *Radovi*, 29, 1996.
- MARGETIĆ, Lujo, *Bašćanska ploča*, »Mala knjižnica« Povijesnog društva o. Krka, Krk, 1997.
- MARGETIĆ, Lujo, *Bašćanska ploča*, drugo, dopunjeno izdanje, Rijeka, 2000.
- MARGETIĆ, Lujo, »Neka pitanja iz starije povijesti sjevernog Jadrana«, u: *CCP*, god. XXV (2001.), br. 48.
- Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, Zagreb.
- STARAC, Ranko, »Osnovni rezultati arheoloških istraživanja opatije sv. Lucije«, u: *900 godina ...*
- NOVAK, Viktor i SKOK, Petar, *Supetarski kartular*, Zagreb, 1952.
- VEŽIĆ, Petar, »Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Juran dvoru«, u: *900 godina ...*
- ŽAGAR, Mateo, »Ortografija natpisa Bašćanske ploče«, u: *900 godina ...*

*Summary**ABOUT SOME GENERAL PROBLEMS REGARDING THE BAŠKA TABLET*

As a starting point of his analysis author delivers well augmented statements of P. Vežić regarding year 1300 as foundation date of St. Lucia church in Jurandvor. By the same token, author states that the text of the Baška tablet was engraved during the first half of the twelfth century, or more precisely either at the beginning of 1105 or after 1118. Therefore, author in this article investigates possibilities of the latter alternative, and concludes that Baška tablet has to be somehow connected with the first notes about counts of Krk as governors of this island. Consequently, author suggests, following the analysis of Jagić, new datation of Baška tablet, namely that year engraved in the plate should be read as »1120«.

KEY WORDS: *Baška tablet, church of St. Lucia, counts of Krk, glagolitic script.*